

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Негер Оксана, Юрса Людмила

ІСТОРІЯ СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ І ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ
ПИСЕМНОСТІ

*Навчально-методичний посібник для студентів 1 курсу філологічного
факультету*

Ужгород – 2023

Негер Оксана, Юрса Людмила. Історія старослов'янської і церковнослов'янської писемності. Методичний посібник для студентів 1 курсу філологічного факультету. Ужгород, 2023. 42 с.

Методичний посібник призначений для студентів 1 курсу філологічного факультету (галузь знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальність 035 «Філологія», освітня програма «Українська мова і література. Літературна творчість. Документознавство та інформаційна діяльність»), які вивчають навчальну дисципліну «**Історія старослов'янської і церковнослов'янської писемності**» відповідно до навчального плану. У пропонованому посібнику подано методичні рекомендації, необхідні для успішного засвоєння лекційного курсу і підготовки до практичних занять, представлено завдання для самостійної та індивідуальної роботи, питання для підсумкового контролю.

Рецензенти:

Лавер О. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Шкурко Г. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Відповідальний за випуск:

Венжинович Н. Ф., доктор філологічних наук, професор

Рекомендовано до друку Вченою радою філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Протокол № 11 від 24 червня 2022 р.

© Негер О. Б., Юрса Л. В., 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	7
СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	9
ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	17
ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ.....	38
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	40

ВСТУП

Курс зі старослов'янської мови є досить складним, однак необхідним студентам-філологам, адже старослов'янська – перша літературна мова слов'ян, яка стала засобом втілення їхніх найвищих духовних цінностей. Пам'ятки, написані цією мовою, є невичерпним джерелом досліджень як для українців, так і для славистів.

Мета курсу: засвоєння студентами детальної характеристики фонетико-граматичної системи старослов'янської літературної мови, з'ясування передумов появи старослов'янської писемності, а також послідовне відновлення історичних змін звуків та словоформ, що належать до праслов'янського періоду.

Завдання курсу:

- сформулювати уявлення про зародження і початкові етапи розвитку старослов'янської мови; розуміння основних процесів, які спричинили зміни в історії першої літературної мови слов'ян;
- ознайомити студентів з фонетичною, лексичною і морфологічною системою старослов'янської мови;
- навчити студентів аналізувати різні мовні явища IX – XIV ст.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані практичні завдання в галузі філології, що передбачає застосування концептуальних методів освітніх наук, предметних знань, теорії та методів філологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов науково-дослідницької діяльності.

2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.
3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
5. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
6. Здатність до критичного осмислення історичних надбань та новітніх досягнень філологічної науки.
7. Здатність професійно застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань.
8. Здатність вільно оперувати спеціальною фаховою термінологією для розв'язання професійних завдань.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин: 120	1-й	2-й
Кількість модулів: 2	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 4	2-й	1-й
	Лекції:	
	30	16
	Практичні (семінарські)	
	30	
Вид підсумкового контролю: іспит	Лабораторні:	
Форма підсумкового контролю: усне опитування, практичне завдання	Самостійна робота:	
	60	104

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Вступ. Фонетика.

Тема 1. Культурно-історичні передумови виникнення старослов'янської мови.

Діяльність святого Кирила і Мефодія у Моравії. Святий Кирило і Мефодій та Україні: міфи і реальність. Діалектна основа старослов'янської мови.

Тема 2. Старослов'янські азбуки.

Проблема авторства і давності старослов'янських азбук. Числове і звукове значення букв кирилиці. Діакритичні знаки.

Тема 3. Система вокалізму і консонантизму старослов'янської мови.

Загальна характеристика голосних старослов'янської мови. Методика визначення позиції голосних ь і ѣ. Загальна характеристика приголосних старослов'янської мови. Складотворчі сонорні звуки в старослов'янській мові та методика їх визначення.

Тема 4. Закон відкритого складу.

Тенденція до висхідної звучності складів. Монофтонгізація дифтонгів. Зміна дифтонгічних сполучень “голосний + m, n”. Рефлексія сполук *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt.

Тема 5. Пом'якшення приголосних з *j.

Доля звукосполук *zj, *sj, *nj, *rj, *lj, «губний + *j», перше перехідне пом'якшення, друге перехідне пом'якшення; рефлексія звукосполук *gv, *kv, *dj, *tj. Зміни у групах приголосних.

Змістовий модуль 2. Морфологія

Тема 6. Іменник.

Категорія роду та методика визначення роду старослов'янських іменників. Детермінативи. Давні основи старослов'янських іменників та методика їх визначення. Відмінювання старослов'янських іменників.

Тема 7. Займенник.

Розряди займенників. Безродові займенники. Родові займенники.

Тема 8. Прикметник.

Значеннєві розряди прикметників, їх творення. Короткі та повні прикметники. Невідмінювані прикметники. Ступені порівняння прикметників.

Тема 9. Числівник.

Кількісні числівники. Порядкові числівники. Збірні числівники. Дробові числівники.

Тема 10. Дієслово.

Основи дієслова. Класи дієслів. Час дієслова. Категорія способу.

Тема 11. Прислівник. Службові частини мови.

Відіменні прислівники. Відзайменникові прислівники. Прийменник. Сполучник і сполучне слово. Частка. Вигук.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин								
	Денна форма					Заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі			
		л	п	с.р.		л	п	с.р.	
Модуль 1. Вступ та фонетика									
Тема 1. Культурно-історичні передумови виникнення старослов'янської мови.	16	4	4	8	10	2		8	
Тема 2. Старослов'янські азбуки.	9	2	2	5	8			8	
Тема 3. Система вокалізму і консонантизму старослов'янської мови.	9	2	2	5	8			8	
Тема 4. Закон відкритого складу.	9	2	2	5	10	2		8	
Тема 5. Пом'якшення приголосних з *j.	9	2	2	5	10	2		8	
Усього годин за модуль 1	48	12	12	24	46	6		40	
Змістовий модуль 2. Морфологія									
Тема 6. Іменник	18	4	4	10	18	4		14	
Тема 7. Займенник	8	2	2	4	12	2		10	
Тема 8. Прикметник	8	2	2	4	12	2		10	
Тема 9. Числівник	8	2	2	4	12			10	
Тема 10. Дієслово	22	6	6	10	12	2		10	
Тема 11. Прислівник. Службові частини мови	8	2	2	4	12			10	
Усього годин за модуль 2	72	18	18	36	74	10		64	
Усього годин	120	30	30	60	120	16		104	

Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

усні комплексні відповіді, підготовка презентаційних матеріалів, письмові дослідницькі роботи, система вправ для закріплення навичок перекладу; виконання тестових завдань; іспит.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: усне опитування на практичних заняттях; виконання вправ та завдань за підручником, виконання індивідуальних завдань, захист виконаних письмових завдань.

Форма модульного контролю: у формі письмової контрольної роботи та/або письмового тестування.

Форма підсумкового семестрового контролю: іспит у формі усної перевірки знань.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота № 1	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	50	100
10	10	5	15	10		

Поточне оцінювання та самостійна робота						Модульна контрольна робота № 2	Сума
T6	T7	T8	T8	T9	T10	50	100
15	5	5	5	15	5		

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Кількість	Максимальна кількість балів
Практичні (семінарські) заняття	15	40
Презентація	2	10
Аналіз тексту	4	10
Модульна контрольна робота	2	40
Разом		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Модульний контроль є необхідним елементом модульно-рейтингової технології навчального процесу. Модульна контрольна робота з навчальної дисципліни «Старослов'янська мова» проводиться двічі на семестр, згідно з розкладом модульних контролів визначених навчальною частиною в межах годин, які відведені на практичні заняття. До модульної контрольної роботи допускаються студенти, які виконали усі види практичних завдань. До початку модульної контрольної роботи студенти мають мати поточні підсумкові бали за практичні заняття та самостійну роботу. Максимальна кількість балів одержаних під час контрольної роботи становить 50 балів.

Виконання модульної контрольної роботи передбачає надання відповідей на тести та теоретичні питання. Робота містить 5 тестів, за кожну правильну відповідь з яких студент отримує по 1 балу (разом 5 балів), два теоретичних запитання, які максимально оцінюються по 15 балів за кожне (разом 30 балів), комплексне практичне завдання (максимальна оцінка 15 балів).

Перескладання підсумкового модульного контролю студентами, які отримали рейтинговий бал за модульний цикл, що відповідає незадовільній оцінці, проводиться не пізніше двох тижнів після атестаційного. Позитивні оцінки з модульного циклу не підвищуються.

Якщо студент набрав 60 і більше балів, то іспит може бути виставлений за результатами поточного оцінювання та модульного контролю на момент оголошення результатів. У разі, якщо студент бажає поліпшити свою оцінку, він складає іспит за всією програмою навчальної дисципліни. При цьому в підсумковій оцінці не враховуються накопичені бали.

Здобувач вищої освіти, який не з'явився на модульну контрольну роботу, або ж його модульна оцінка складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний скласти (перескласти) модуль до початку підсумкового контролю у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету.

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модульна контрольна робота 1		Модуль контрольна робота 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Тести	5	5	5	5

Словник термінів	1	15	1	15
Комплексне теоретичне питання	1	15	1	15
Практичне завдання	3	15	3	15
Разом		50		50

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Шкала ECTS	Диференційована шкала	Недиференційована шкала	Мінімальний бал – максимальний бал
A	Відмінно	Зараховано	90–100
B	Добре		82–89
C	Добре		74–81
D	Задовільно		64–73
E	Задовільно		60–63
FX	Незадовільно	Не зараховано	35–59
F	Незадовільно		0–34

За результатами модульного контролю визначається підсумкова рейтингова оцінка. Оцінка за іспит визначається залежно від рейтингового балу. Загальна кількість балів, яку може отримати здобувач, – 100 балів. Вони досягаються шляхом сумування результатів оцінок за всі види робіт. Здобуті бали переводяться також в оцінку за чотирибальною національною шкалою.

Оцінку **«відмінно» (90–100 балів, A)** заслуговує здобувач, який усебічно, системно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом; вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує

набуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях; засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває; вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

Оцінку «добре» (**82–89 балів, В**) заслуговує здобувач, який повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях; має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування; під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправляє, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу.

Оцінку «добре» (**74–81 бал, С**) заслуговує здобувач, який у загальному роботу виконав, але відповідає на іспиті з певною кількістю помилок; вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність; опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою.

Оцінку «задовільно» (**64–73 бали, D**) заслуговує здобувач, який знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його в майбутній професії; виконує

завдання непогано, але зі значною кількістю помилок; ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою; допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

Оцінку «задовільно» (60–63 бали, E) заслуговує здобувач, який володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання й використання його в майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

Оцінка «незадовільно» (35–59 балів, FX) виставляється студенту, який виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

Оцінку «незадовільно» (35 балів, F) виставляється студенту, який володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім; допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою; не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи студента протягом семестру.

До складання іспиту допускаються здобувачі вищої освіти, у яких підсумкова модульна оцінка за семестр становить не менше 35 балів і яким зараховано всі види робіт за цей семестр.

Здобувач вищої освіти, підсумкова рейтингова оцінка якого складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний покращити її до початку підсумкового семестрового контролю під час чергування викладачів на кафедрі у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету.

Інакше здобувач не допускається до складання іспиту і в нього виникає академічна заборгованість.

Іспит з навчальної дисципліни здобувач вищої освіти може не скласти, якщо він успішно пройшов усі модульні контролю та його влаштовує підсумкова модульна оцінка. Здобувачі вищої освіти, підсумкова модульна оцінка яких становить від 35 до 59, іспит складають обов'язково. Здобувач освіти може підвищити на іспиті рейтинговий бал, при цьому за результатами складання іспиту оцінка не може бути менша за підсумкову оцінку, яку він отримав за результатами модульних контролів.

Іспит проходить в усній формі. На іспит виносяться теоретичні, практичні завдання в обсязі навчального матеріалу. Оцінювання результатів навчання на іспиті здійснюється за 100-бальною шкалою. Оцінка за іспит заноситься у відомість обліку успішності.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Заняття 1-2

Культурно-історичні передумови виникнення старослов'янської мови

План:

1. Діяльність святого Кирила і Мефодія у Моравії.
2. Святий Кирило і Мефодій та Україна: міфи і реальність.
3. Діалектна основа старослов'янської мови.

Практичні завдання:

1. Підготуйте доповідь на тему: “Місце старослов'янської мови серед інших слов'янських мов”.
2. Укладіть хронологічну таблицю життєвого і творчого шляху св. Кирила і Мефодія.
3. Укладіть таблицю “Діалектна основа старослов'янської мови”.
4. Опрацюйте статтю М. Семени “Росія неправомірно привласнює заслуги Кирила та Мефодія зі створення слов'янської писемності” (<https://ua.krymr.com/a/russia-npravomirno-pryvlasniue-zasluchy-kyryla-ta-mefodia/30640030.html>)

Опрацюйте літературу:

1. Белей Л. Не минаючи ані титли... К., 2015. 256
2. Леута О. І. Старослов'янська мова. Київ : Інкос, 2007. 255с.
3. Климент Охридски. Събрани съчинения, т. 3. София, 1973.
4. Майборода А. Старослов'янська мова. Київ : Вища школа, 1969.

5. Огієнко І. Константин і Мефодій. Їх життя і діяльність : у 2-х т. Львів, 1927–1928.
6. Скляренко В.Г. До питання про "руські письмена" в житті Костянтина Філософа. 1. Мовознавство. 2014. № 2. С. 3–14.
7. Станівський М. Ф. Старослов'янська мова. Київ : Наукова думка, 1983. 253 с.
8. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Львів, 2001.
9. Шевченко І. Апостол слов'ян Константин-Кирило як "бібліотекар", або до якої міри візантійцем був автор Житія Константина. "Ruthenica", II. К., 2003.
10. Grivec Fr. Žitija Konstantina i Metodija. Ljubljana, 1951.
11. Grivec Fr. Konstantin und Method, Lehrer der Slaven. Wiesbaden, 1960.
12. Dvornik F. Byzantine Missions among the Slavs. New Brunswick, 1970.
13. Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven. 863–1963. Köln–Graz, 1964.
14. Podskalsky G. Theologische literature des mittelalters in Bulgarien und Serbien. 865–1459. München, 2000.

Заняття 3

Старослов'янські азбуки

План

1. Проблема авторства і давності старослов'янських азбук.
2. Числове і звукове значення букв кирилиці.
3. Діакритичні знаки.

Практичні завдання:

1. Запишіть буквами кирилиці числа.
6, 50, 12, 19, 30, 24, 41, 56, 65, 70, 343, 751, 989, 2000, 1300, 1477, 2677, 4000.
2. Опрацюйте статтю І. Огієнка “Старослов'янська мова у вищій школі” (Огієнко І. Старослов'янська мова в вищій школі. Наша Культура. 1936. Кн. 4 (13).
3. Укладіть порівняльну таблицю основних рис глаголиці і кирилиці.
4. Опрацюйте дослідження С. Висоцького “Писемність. Освіта” (Висоцький С. Писемність. Освіта. Історія української культури. К. 2001. Т. 1).
5. Користуючись переліком слів під титлами (<http://litopys.org.ua/sofon/sof24.htm>), выпишіть 20, які, на вашу думку, найчастіше вживалися в пам'ятках старослов'янської мови.

Опрацюйте літературу:

1. Абрамович С.Д. Ініціативи свв. Кирила і Мефодія в контексті сакральних мов церкви. Мовознавство. 2014. № 4. С. 81–87.
2. Белей Л. Не минаючи ані титли... К., 2015.

3. Висоцький С.О. Стародавня слов'янська азбука в Софії Київській. Вісник Академії наук Української РСР. 1970. № 6.
4. Німчук В. В. Глаголиця. Українська мова : енциклопедія. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 97–98.
5. Betti M. The making of Christian Moravia. Leiden – Boston. 2014. 250 p.

Заняття 4

Система вокалізму і консонантизму старослов'янської мови

План

1. Загальна характеристика голосних старослов'янської мови.
2. Методика визначення позиції голосних ь і ъ.
3. Загальна характеристика приголосних старослов'янської мови.
4. Складотворчі сонорні звуки в старослов'янській мові та методика їх визначення.

Практичні завдання:

1. Виконайте вправи 3, 5, 8, 15 зі збірника вправ А. Майбороди, Л. Коломієць (ст. 13-19) (див. список літератури)
2. Випишіть із наведеного уривка голосні та приголосні, охарактеризуйте їх. Запишіть текст фонетичною транскрипцією.

азъ же съде гладъмь
гыбнѣ · въставъ идѣ къ
ѡцю моѣмоу · и рекѣ емоу ·
ѡче съгрѣшихъ на небо і
прѣдъ тобоу · оуже нѣсмь
достоинъ нарешти сѣ ѡнъ
твой · сътвори ма · тако
єдиноу отъ наимъникъ
твоихъ · и въставъ іде къ
ѡцоу своѣмоу · кще же ємоу
далече сѣцю · оузрьѣ и ѡць
кго · и милъ ємоу бѣсть ·
и текъ паде на вѣнѣ его · и
обловѣза и · рече же ємоу
сынъ · ѡче съгрѣшихъ на

Опрацюйте літературу:

1. Майборода А., Коломієць Л. Старослов'янська мова. Збірник вправ і завдань. К. : Вища школа, 1992. 166 с.
2. Леута О.І. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 2001. С. 60–65, 66–67.
3. Майборода А.В. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1975.
4. Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1983.

Заняття 5

Закон відкритого складу

План

1. Тенденція до висхідної звучності складів.
2. Монофтонгізація дифтонгів.

3. Зміна дифтонгічних сполучень “голосний + m, n”.
4. Рефлексія сполук *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt.

Практичні завдання:

Виконайте вправи 2, 3, 4 з посібника Л. Гнатюк “Старослов’янська мова. Практикум” (ст. 49) (див. список літератури)

Опрацюйте літературу:

1. Історія української мови. Фонетика. К., 1979.
2. Крижанівська О. Історія української мови: Історична фонетика. К., 2010. 248 с.
3. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови, Харків, 2002.
4. Тимко-Дітко О., Юсип-Якимович Ю. Історична граматика української мови, 1. Zagreb : FF Press, 2017, 182 с.
5. Shevelov G. Y. A Prehistory of Slavic. Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag, 1964.
6. Stieber Z. Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2005. С. 24.

Заняття 6

Пом’якшення приголосних з *j

План

1. Доля звукосполук *zj, *sj, *nj, *rj, *lj, «губний + *j».
2. Перше перехідне пом’якшення.

3. Друге перехідне пом'якшення.
4. Рефлексія звукосполук *gv, *kv, *dj, *tj.
5. Зміни у групах приголосних.

Практичні завдання:

1. У наведених уривках знайдіть наслідки першої палаталізації задньоязикових приголосних

і вѣшьдѣ къ неі агль рече · радюі сѧ благодѣтнѧѣ
 ѣ сѣ товоуж · бл҃гсвена ты вѣ женахѣ (Зогр). дрѣзан
 чадо отѣпоуштажтѣ ти сѧ грѣси твои (Зогр). онѣ же
 отѣврѣже сѧ предѣ всѣми гл҃а · не вѣмѣ чѣто гл҃еши
 (Мар). тоу бѣдетѣ плачь и скръжтѣ зѣбомѣ · егда
 оузѣрите авраама · и исаака иѣкова · и вѣса прѣркы · вѣ
 цр҃квіи ѣжин (Ас). о семь бо дѣвнѣно естѣ · ѣко вѣи не
 вѣсте отъ кѣдоу естѣ · и отѣврѣзе очи мои · вѣмѣ же ·
 ѣко грѣшникѣ ѣ не послоушаетѣ (Ас). и вѣпросіша и
 оученици его гл҃ште · оучителю · кто сѣгрѣши · сѣ ли
 родителѣ его · да слѣпѣ роди сѧ (Ас). аще же и о цр҃кві
 неродити вѣчнетѣ · да бѣдетѣ ти ѣко и ѡзѣнчникѣ
 и мѣтарѣ (Ас). и прістѣплѣ едінѣ отѣ кнѣжнѣикѣ рече
 емоу · оучителю идѣ по тебѣ (Ас). не можетѣ бо ѣоу
 слоужити и мамонѣ (Сав). приведе сѧ емоу едінѣ
 длѣжнѣикѣ тѣмѣ талантѣ (Сав). имамѣ бо · ѣ ·
 братиѧ моѣѧ · іако да сѣвѣдѣтельствѣетѣ имѣ · да
 не и ти придѣтѣ на мѣсто се мѣчѣное (Сав). да егда
 придетѣ зѣвавѣ ты · речетѣ ти · друже посади
 вѣше · тогда бѣдетѣ ти слава (Сав). и посѣлавѣ ѧ вѣ
 видѣлемѣ рече · шѣдѣше испѣтайте извѣстѣно о
 отрочати (Сав).

2. У наведених уривках знайдіть наслідки другої палаталізації задньоязикових приголосних

і вѣшьдѣ кѣ неі аглѣ рече · радюі сѧ благодѣтѣнаѣ
гѣ сѣ товоѡ · блѣсвена тѣ вѣ женахѣ (Зогр). дрѣзан
чадо отѣпоуштаѡтѣ ти сѧ грѣси твои (Зогр). онѣ же
отѣврѣже сѧ предѣ всѣми глѣ · не вѣмѣ чѣто глѣши
(Мар). тоу бѣдетѣ плачь и скрѣжѣтѣ зѡбомѣ · егда
оузьрите авраама · и нсаака иѣкова · и вѣса прѣркѣ · вѣ
цѣствіи бѣжін (Ас). о семь бо дівѣно естѣ · ѣко вѣи не
вѣсте от кѣдоу естѣ · и отврѣзе очи мои · вѣмѣ же ·
ѣко грѣшникѣ бѣ не послушаеѣтѣ (Ас). и вѣпросіша и
оучениці его глѣште · оучітелею · кто сѣгрѣші · сѣ лі
родітелѣ его · да слѣпѣ роді сѧ (Ас). аще же и о цѣркви
неродіти вѣчнетѣ · да бѣдетѣ ті ѣко и ѡзѣичьникѣ
и мѣтарѣ (Ас). и прістѣплѣ едіне отѣ кѣнижѣникѣ рече
емоу · оучітелею идж по тебѣ (Ас). не можетѣ бо бѣоу
слоужити и мамонѣ (Сав). приведе сѧ емоу едіне
длѣжѣникѣ тѣмѣ таланѣтѣ (Сав). имамѣ бо · ѣ ·
братиа моѣа · іако да сѣвѣдѣтельствѣетѣ имѣ · да
не и ти придѣтѣ на мѣсто се мѣчѣное (Сав). да егда
придетѣ зѣвавы тѣ · речетѣ ти · друже посади
вѣше · тогда бѣдетѣ ти слава (Сав). и посѣлавѣ ѡ вѣ
виѣлеомѣ рече · шѣдѣше испѣтаіте извѣстѣно о
отрочати (Сав).

Опрацюйте літературу:

1. Білоусенко. Порівняльна грамати́ка східнослов'янських мов (лексика, фразеологія, морфемі́ка, словотві́р, фонетика) [Архівовано 13 травня 2017 у Wayback Machine.]. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 103 с.
2. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Саміленко С. П., Слинько І. Історична грамати́ка української мови. Вища школа. Київ, 1980. С. 37.

3. Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S. Gramatyka historyczna języka polskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa, 2006. С. 150
4. Stieber Z. Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 2005. С. 67.
5. Shevelov G. Y. A Prehistory of Slavic. Carl Winter Universitätsverlag. Heidelberg, 1964. P. 253.

Заняття 7-8

Іменник

План

1. Категорія роду та методика визначення роду старослов'янських іменників.
2. Детермінативи.
3. Давні основи старослов'янських іменників та методика їх визначення.
4. Відмінювання старослов'янських іменників.

Практичні завдання:

Із наведених уривків виписіть іменники, визначте, до якої відміни вони належали, їхній рід, число і відмінок

і въшьдѣ къ неі аглѣ рече · радюі сѧ благодѣтнѧѣ
гѣ съ тобож · бл҃гсвена ты въ женахъ (Зогр). і посѣла
рабты своѧ въ годинѧ вечера · рече зѣванымъ
градѣте (Зогр). і примѣ чашѧ · і хвалѧ въздавѣ дастъ
імъ гл҃а · пиіте отъ неѧ вси се естѣ кръвѣ моѣ ·
новаего завѣта (Зогр). они же гл҃аша · не имамъ съде ·
тѣкмо · ѿ · хлѣбѣ · и двѣ рибѣ · онъ же рече принесѣте
сѣмо · и повелѣ народю · възлеци по трѣвѣ (Сав.) рече
же ѿць къ рабомъ своімъ · изнесѣте одеждѧ прѣвжѧ ·
и облаѣцѣте и · и дадите прѣстень на ржкѧ ко и
сапогы на нозѣ (Остр).

і гл҃а іма іс · вѣроуета ли · ѣко мож се створити ·
гл҃асте емоу · еі гн (Зогр). і рече мьниі снѣ ею ѿцю · ѿче
даждь ми · достоінжѧ часть імѣнѣ · і раздели іма
імѣнѣ (Зогр). і рече гѣ рабоу · изиди на пжти · і
халжгы · і оубѣди вьнити · да наплѣнитъ сѧ домъ моі
(Зогр). онъ отъвѣштавѣ рече ѿцю своему · се колико
лѣтѣ работѧж тебѣ · і николиже заповѣди твоѧ не
прѣстжпихъ (Зогр). въ оно^е · пришѣдѣ іс въ домъ
петровъ · видѣ тѣщѧ емоу лежѧщѧ и болащѧ огньмъ ·
и коснѧ сѧ еі ржцѣ · и остави ѧ огнь (Сав). обрѣте
воговорѣныѧ ереси потопъ доушьныи (Супр). і
пслоушаѧ его мѣного творѣше · і въ сласть его
пслоушааше (Мар). а сѣное на камене · сѣ естѣ слышѧи
слово і авне съ радостнѧ приемла е · не иматъ же корене
въ себѣ (Мар). а сѣаное въ трѣнии · сѣ естѣ слышѧи
слово · і печаль свѣта сего · і льстѣ бѣатѣства
подавлѣетъ е і бес плода бѣваетъ (Мар). мьнѣ
подобаеѣтъ дѣлаті дѣла посѣлавѣшааго ма · донѣдеже

пслѣдъ же посѣла къ нимъ сынъ свои глагола ·
оусрамлѣжтѣ сѧ сына моего · дѣлателе же егда
оузрѣша сынъ · рѣша въ себѣ сѣ естѣ наслѣдѣникъ
(Мар). вѣмъ же · ѣко грѣшникъ бѣ не пслоушаеѣтъ ·
нѣ аще кѣто бѣочтець естѣ · и воіж его творитъ · того
пслоушаеѣтъ (Ас). оузрѣвѣ же ісѣ многъ народъ
окръстѣ себе (Ас). милосрѣдовавѣ же гѣ раба того ·
отъпоусті і длѣгъ отъдастѣ емоу (Сав). не подобаше
ли и тебѣ помиловати подроуга своего · іакоже и азъ
тебе помиловахъ (Сав).

Опрацюйте літературу:

1. Леута О.І. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 2001. С. 92–108.
2. Майборода А.В. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1975. С. 128–162.
3. Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1983. С. 134–156.

Заняття 9

Займенник

План

1. Розряди займенників.
2. Безродові займенники.
3. Родові займенники.

Практичні заняття:

1. У наведених уривках знайдіть особові займенники, зробіть їх морфологічний аналіз

і въшьдѣ къ неі агль рече · радости сѧ благодѣтѣнаѣ
гѣ съ тобож (Зогр). въ тѣ же день ишьдѣ иѣъ из домоу
сѣдѣше при мори · і съвѣраша сѧ къ немоу народи
мънози (Зогр). і въходацю емоу въ ладницѧ · молѣаше
и бѣсѣновавты сѧ · да би съ нимъ бѣлъ (Зогр). і молиша
и вси бѣси глѣжше · посъли ны въ свинниѧ да въ на
внидемъ (Зогр). въ истинѧ и ты отъ нихъ еси · ібо и
всѣда твоѣ авѣ та творитѣ (Зогр). і прѣходаштю
иѣви · по немъ ідете ·ѣ· слѣпца · зовѣшта і глѣжшта (Зогр).
ѣнъ же ѣскы ідетѣ ѣкоже естѣ псано о немъ (Зогр).
иродитѣ же гнѣвааше сѧ на нь і хотѣаше и оубити и не
можааше (Мар). і примѣ чашѧ · і хвалѧ въздавѣ
дастѣ імъ глѧ · пиіте отъ неѧ вси се естѣ кръвь моѣ
· новаѣго завѣта (Мар).

2. Випишіть займенники, визначте їх розряд і, де це можливо, рід, число і відмінок

петръ же вѣнѣ сѣдѣаше на дворѣ і пристѣпи къ нѣмоу єдина рабѣни глѣшти · і ты бѣ съ нѣмъ галилеискѣмъ · онъ же отъврѣже сѧ предъ всѣми глѧ · не вѣмъ чѣто глѣши (Мар). глѣж же вамъ · ꙗко не имамъ питии отъ плода сего лозѣнаго · до того дне · егда пиѣ съ вами · но въ црси оца моего (Мар). повелѣ принести главѣ его · онъ же шедъ оусѣкнѣ и въ темници · і принесе главѣ его на мисѣ и дастъ ѣ дѣвници і дѣвица дастъ ѣ матери своей (Мар). всѣкъ оубо иже слышитъ словеса моѣ си и творитъ ꙗ · оуподоблѣ и мѣжѣ мудроу · иже созѣда храмниѣ свои на камене (Мар). і ни желѣзномъ ꙗжемъ его никтоже не можааше сѣвзати (Мар). і не ꙗстъ ничѣсоже въ ты дни (Мар). і рече ємоу дѣволъ тебе дамъ власть сіѣж всѣж и славѣ ихъ (Мар). вѣдовица сі оубогаа · боле вѣсѣхъ вѣврѣже · всі бо сіи · отъ извѣтъка своего · вѣврѣжъ въ дѣрты · а сі о лишеніѣ своего · все имѣние еже имѣаше вѣврѣже (Ас). егда истиннии поклонници поклонѧтъ сѧ оцю · дѣхомъ и истинноѣ · иво оць тацѣхъ ищетъ · кланѣѣциихъ сѧ ємоу (Ас). съ ли естъ онь ваю · его же вѣи глѣта ꙗко слѣпъ роди сѧ · како оубо ѣнѣ видитъ · шѣвѣцѣсте имъ родителѣ его и рѣсте · вѣ вѣвѣ · ꙗко съ естъ сынъ наю · и ако слѣпъ роди сѧ (Ас). ови глѣахъ ꙗко съ

Опрацюйте літературу:

1. Леута О.І. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 2001. С. 108–115.
2. Майборода А.В. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1975. С. 162–172.
3. Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1983. С. 156–164.

Заняття 10

Прикметник

План

1. Значеннєві розряди прикметників, їх творення.
2. Короткі та повні прикметники.
3. Невідмінювані прикметники.
4. Ступені порівняння прикметників.

Практичні завдання:

У наведених уривках знайдіть і выпишіть прикметники, з'ясуйте їх лексичне значення, рід, число і відмінок; у прикметниках вищого і найвищого ступеня вкажіть ступінь порівняння

і дроуггы рече емоу · сжпржгъ воловѣнѣхъ · коупихъ пать · і градъ іскоуситъ ихъ (Зогр). тогда разгнѣвавъ сѧ гнѣ домоу · рече рабоу своему · изиди на распжтѣ і стѣгны града і ништѣѧ і вѣдѣнѣѧ · і хромѣѧ і слѣпѣѧ · вѣведи сѣмо (Зогр). і примъ чашѧ · і хвалѧ вѣздавъ дастъ імъ глѧ · пиіте отъ неѧ вси се естъ крѣвь моѣ · новаего завѣта (Зогр). глѧ же вамъ · вѣко не імаѧ пити отъ плода сего лозѣнаго · до того дне · егда пиѧ съ вами · но въ црси дѣца моего · і вѣспѣвѣше ізидоша въ горѧ елеоньскѧѧ (Зогр). і пристѧпи къ немуу єдина рабѣни глѧшти · і ты бѣ съ нѣмъ галиєнскѣмъ (Мар). онъ же отъвѣщавъ рече · вѣко вамъ дано естъ разоумѣти таинаа црствіѣ нѣскааго · онѣмъ же не дано естъ (Мар). і вѣзѣпивъ гласомъ велиємъ глѧ · что мнѣ і тебѣ нѣе снѣ бѧ вѣшѣнѣаго · закликаѧ тѧ бѣмъ не мѧчи мене (Мар). глѧ емоу изиди дѣше нечистѣи отъ члѣвѧ (Мар). влачаахѧ и по гостинѣцоу градѣноуоумоу (Супр). онъ же рече къ немуу · подвизанте сѧ вѣниті сквозѣ тѣсѣнаѣ врата (Ас). заклінаѧ тѧ бѣмъ жівѣнимъ да речеші намъ · аште ты

бѣ же ѿнѣ его старѣи на селѣ · і ѣко градѣ приближі
сѧ къ домоу · і слыша пѣниѣ і ликѣ · і призывавѣ
единого отѣ рабѣ · въпрашааше і (Зогр). ѣко ѿнове вѣка
сего · мѣдрѣше паче ѿновѣ свѣта (Зогр). и ты
виѣлеоме земле юдова · ничимѣже мѣньши еси въ вѣдѣка
нюдовахѣ · ис тебе бо изидетѣ вѣка · иже оупасетѣ люди
моѧ и излѣѣ (Сав). того ради бо и жродивѣ ѧ наречетѣ ·
іако ... хоуждѣшааго ради вѣсе погоувиша (Супр).

Опрацюйте літературу:

1. Леута О.І. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 2001. С. 115–122.
2. Майборода А.В. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1975. С. 172–184.
3. Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1983. С. 164–177.

Заняття 11

Числівник

План

1. Кількісні числівники.
2. Порядкові числівники.
3. Збірні числівники.
4. Дробові числівники.

Практичні завдання:

У наведених уривках знайдіть числівники і виконайте їхній морфологічний аналіз

дроугаа же падѣ на земли добрѣ · і даѣхѣ плодѣ · ово съто · ово шесть десатѣ · ово три десати (Мар). і ишедѣше ѿси нечистин · вѣнидѣ въ свининѣ · і оустрѣми сѣ стадо по брѣгоу въ море · бѣ же ихѣ ѣко двѣ тѣсѣци (Мар). естѣ же въ ер^лмѣхѣ на овчин кѣпѣлі · ѣже нарицаетѣ вѣтезда · пѣтъ притворѣ имѣшті (Ас). иѣ же троудѣ сѣ отѣ пѣті сѣдѣаше тако на стоуденци · година же бѣ ѣко шестаа (Ас). аште вѣдетѣ оу етера чѣка · ѣ · овецѣ и заблѣдѣтъ едіно о^т нѣхѣ · не оставѣтъ лі девѣті десат и девѣтъ на горахѣ · и шедѣ ищѣтъ заблѣдѣшааго · и аште обрѣштѣтъ сѣ · аминѣ ам^ни гѣхѣ вамѣ · ѣко радуѣтъ сѣ о неи паче · нежели о девѣті десатѣ и девѣті · не заблѣдѣшнѣхѣ (Ас). аще лі тебе не послуѣшаетѣ · пакѣ понми съ собою · едіного лі двѣ · да въ оустѣхѣ двѣю ли три съвѣдѣтель · станѣтъ всѣкѣ гѣхѣ (Ас). бѣ же година третиа (Ас). приведе сѣ емоу едінѣ длѣжѣникѣ тѣмѣ талантѣ · и не имѣшю емоу что вѣздати · повелѣ емоу гѣ продати сѣ (Сав). кто ѣбо тѣхѣ три іскрѣны мѣнитѣ ти сѣ быти (Сав). двѣо людѣ въ сѣонѣ въ вѣрма хѣвнѣи мацѣ прѣдѣ (Клоу).

Опрацюйте літературу:

1. Леута О.І. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 2001. С. 123–132.
2. Майборода А.В. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1975. С. 184–192.
3. Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1983. С. 177–181.

Заняття 12-14

Дієслово

План

1. Основи дієслова.
2. Класи дієслів.
3. Час дієслова.
4. Категорія способу.

Практичні завдання:

1. У наведених уривках знайдіть дієслова теперішнього часу, з'ясуйте їх особу, число, дієвідміну

и вѣставъ архіереи · и рече ємоу · ничесоже лі
о^твѣштаваеші · что сін на тѣ съвѣтельствоужтъ
(Ac). глѣ ємоу жена самарѣнѣни · како ты нюден сы
просіши оу мене піті · жены самарѣнѣни ꙗ ꙗ · не
прикасажтъ бо сѧ нюден самарѣнех (Ac). ѡтвѣщасте
имь родителѣ его и рѣсте · вѣ вѣвѣ · ꙗко съ естъ
сынъ наю · и ако слѣпъ роди сѧ · како же ѿнѣ видитъ ·
не вѣвѣ · ли кто ємоу отврѣзе очи · вѣ не вѣвѣ · самого
вопросите (Ac). възрите на птица нѣскыѧ · ꙗко не
сѣжтъ ничесоже ни жънжтъ · ни събиражтъ въ
житъница · и ѡць вашъ нѣскы питаєтъ ꙗ · не вы ли

лоучьши ихъ есте (Сав). разумѣмъ цвѣты сельныя · како растятъ · не троуждаютъ са ни продаютъ (Сав). маловѣри не пыцѣте са · глѣже что ѣмъ ли что приемъ · и въ что одеждемъ са · всего во сего поганин просатъ вѣстъ во (ѡць) вашъ нѣскы · яко трѣвоуете всѣхъ сиухъ (Сав). хотѣщеі минжти отъ сждоу къ вамъ · не възмагаютъ · ни иже отъ тждоу не прѣходятъ къ намъ (Сав). ныня же съде оутѣшаетъ са · а ты страждеши (Сав). а жателе англї сятъ · ѣко же оубо плѣвели събираютъса и шнемъ съжизаються (Унд). они же рѣша хошеши ли да шедъше изъберемъ · шнъ же рече ни (Унд). въсѣвѣвы добре сѣма ѡнъ члѣвчѣскы естъ · а село естъ въсѣ миръ · добро же сѣма си сятъ ѡнове црствнѣ · а плѣвели сятъ ѡнове неприѣзники (Унд).

2. У наведених уривках знайдіть форми майбутнього часу

і събываетъ са имъ пррочество исанно глѣжщее · слоухомъ оуслышите и не имате разоумѣти · і зряще оузрите и не имате видѣти (Мар). штнелі оубо възстанетъ гднъ домоу · и затворитъ двѣри · и начнете вѣнѣ стоѣти · и тлѣці въ двѣри глѣже · ги отврѣзи намъ (Ас). вѣсе еліко имаші продаждъ · и раздан ништинимъ · и имѣті имаші съкровиште на нѣсхъ (Ас). аште же не послоушаетъ их · рьці цркви · аще же и о цркви неродіти възчнетъ · да вждетъ ті ѣко и ѣзъичьникъ и мьтаръ (Ас). и пришѣдъ зъвавъы тѣ и оного · речетъ ти · даждъ семоу мѣсто · и тогда начнеши съ стоудомъ послѣднее мѣсто дръжати (Сав).

3. У наведених уривках знайдіть форми простого аориста, охарактеризуйте їх

въздрасте тръник и подави к · а дроуток паде на земли добръ · и прозъбъ сътвори плодъ съторицеѣж (*Остр*). въдовица сі оубогаа · боле въсѣхъ въврѣже · всі бо сіи · от избытка своего · въврѣжъ въ дръ · а сі о лишеніѣ своего · все имѣние еже имѣаше въврѣже (*Ac*). въ оно^е въ слѣдъ иѣа идѣ народі мнози от галилеѣ и декаполъ и от нерѣма (*Ac*). и тогда же придѣ оучениці его · и чюждаахъ сѧ ѣко съ женоѣ гѣлаше (*Ac*). и отъпоуши народъ възиде на горѣ единѣ · помолитъ сѧ (*Сав*). приде врагъ его и въсѣѣ плѣвелъ посрѣдѣ пшеница и отиде · егда же прозъбе трѣва · и плодъ сътвори · тогда и ѣвисѧ плѣвелъ (*Унд*).

4. У наведених уривках знайдіть форми сигматичного аориста, охарактеризуйте їх

и дръзнувъ въниде къ пилатоу · и проси тѣлесе исоусова · пилатъ же диви сѧ · аще оуже оумръѣтъ · и призъвавъ сътъника · въпроси · аще оуже оумръѣтъ (*Остр*). кѣде естъ рожды сѧ ѣръ иудѣискъ · видѣхомъ во звѣздѣ его на въстоцѣ · и придохомъ поклонитъ сѧ емѸ (*Сав*). видѣвъше же звѣздѣ въздратовашѧ сѧ радостниѣ веліеѣ зѣло · и въшгдъше въ храминѣ видѣшѧ отрочѧ съ марнеѣ мѣтерниѣ его · и падъше поклонишѧ сѧ емоу · отъврѣзъше съкровица принесошѧ емѸ дары · злато и ливанъ · и змърнѣ · и отъвѣтъ приимъше въ сѣнѣ · не възвратишѧ сѧ къ родоу · нѣ ниѣмъ пѣтъмъ отидѣ въ странѣ своѣ (*Сав*).

5. У наведених уривках знайдіть форми імперфекта, охарактеризуйте їх

и прохождааше сквозѣ градъи и въсі · оуча · и шествіе
творѣ въ ерѣмѣъ (Ac). петръ же идѣаше по немъ из
далече · до двора архіереова · и въшедъ вънѣтръ ·
сѣдѣаше съ слоугами · відѣті хотѣ коньчинѣ (Ac).
архіерен же и старці · и сънемъ весь · искаахъ лѣжа
съвѣдѣтельства на нѣа ѣко да оубіѣтъ и · и не
обрѣтѣ (Ac). и тогда же придѣ оучениці его · и чюждаахъ
сѣ ѣко съ женоѣ глѣаше · и никтоже не рече чесо
ищеші · лі чѣто глѣши съ нимъ (Ac). и начаша
цѣловати и глѣюще радоуи сѣ црѣю иудейскѣ и бѣахъ и
по главѣ трѣстиѣ · и пльваахъ на нь · и прѣгтыбающе
колѣна покланіаахъ сѣ кмоу (Ac). излѣзъ же ис кораблѣ
петръ · и хождаше по водѣ и приде къ їсѣ (Cav). члкъ
единъ съхождаше отъ неѣслама въ ерихѣ · и въ

Опрацюйте літературу:

1. Леута О.І. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 2001. С. 132–166.
2. Майборода А.В. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1975. С. 192–238.
3. Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1983. С. 182–230.

Заняття 15

Прислівник. Службові частини мови.

План

1. Відіменні прислівники.
2. Відзайменникові прислівники.

3. Прийменник.
4. Сполучник і сполучне слово.
5. Частка. Вигук.

Практичні завдання:

Знайдіть у наведеному тексті прислівники, охарактеризуйте їх

бѣ же тоу стадо свино пасомо при горѣ (Мар). і рече емоу · аще снѣ еси бѣжи · връзи сѧ отъсѣдоу низъ (Мар). и отъвѣщавъ речетъ вам · не вѣмъ васъ отъ кждоу есте (Ас). г҃ла еи и сѣ · иди и пригласи мѣжа св҃его и приди сѣмо (Ас). въ время оно · вонни имѣше ꙗса · ведоша и вънѣтъ на дворѣ иже естъ преторѣ (Остр). а мѣитарь издалече стоѧ · не хотѣаше очі възвести на ꙗво · нѣ вѣше въ прѣси своѧ г҃ла · бѣже милостивъ бѣди мнѣ грѣшнікоу (Ас). г҃ла еи и сѣ · иди и пригласи мѣжа своего и приди сѣмо (Ас). онъ же рече емоу чадо · ты всегда съ мноу еси · і всѣ моѣ твоѣ сѣтъ (Зогр). тогда начнете г҃латі · ѣхомъ прѣдъ товоу и піхомъ (Ас). то аще трѣвѣ сельнѣж днѣсъ сѣщѣ · а оутро въ печьъ влагаѣщѣ сѧ · бѣ тако одѣетъ (Сав). рѣша же емоу кто ты естъ · г҃ла не вѣмъ · вѣса къ фарисеомъ · іже бѣ иногда слѣпъ (Ас). обаче г҃лѣж вамъ · штъ селѣ оузрѣте сѧ члѣкѣ · сѣдѣща о деснѣж сілѣ · и г҃радѣщѣ на облацѣхъ нѣснѣнихъ (Ас). і не по мнозѣхъ днѣхъ · събравъ · все мни снѣ · отиде на странѣ далече · і тоу расточи імѣнѣ свое живѣ блѣдно (Зогр). ѡвѣшта члѣкѣ и рече имъ · о семъ бо дѣвно естъ · ѣко въи не вѣсте о҃т кждоу естъ и отврѣзе очі мои (Ас). шнѣ же рече ни еда како въстрѣзѣще плѣвелѣ · въстрѣгнете и съ ними пышеницѣ · оставите коупѣно расти до жатѣ · (Унд). многомъ же съвѣдѣтелемъ прѣстѣпавшемъ · послѣдъ же прѣстѣплѣша · дѣва льжа съвѣдѣтелѣ рѣсте (Ас). тогда начатъ ротіті сѧ и клаті · ѣко не знаѣ члѣка · и авне коурѣ възгласі и поманѣ петрѣ г҃лѣ и сѣ · іже рече емоу · ѣко прѣжде даже коурѣ не възгласітъ · трі кратѣ отврѣжеші сѧ мене · и ишедъ вонъ плака сѧ горько (Ас).

Опрацюйте літературу:

1. Леута О.І. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 2001. С. 167 – 172.
2. Майборода А.В. Старослов'янська мова. К. : Вища школа, 1975. С. 239–244.
3. Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. К.: Вища школа, 1983. С. 230–233.

Питання до іспиту:

1. Діяльність святого Кирила і Мефодія у Моравії.
2. Святий Кирило і Мефодій та Україні: міфи і реальність.
3. Діалектна основа старослов'янської мови.
4. Проблема авторства і давності старослов'янських азбук.
5. Числове і звукове значення букв кирилиці.
6. Діакритичні знаки.
7. Загальна характеристика голосних старослов'янської мови.
8. Методика визначення позиції голосних ь і ѣ.
9. Загальна характеристика приголосних старослов'янської мови.
10. Складотворчі сонорні звуки в старослов'янській мові та методика їх визначення.
11. Тенденція до висхідної звучності складів.
12. Монофтонгізація дифтонгів.
13. Зміна дифтонгічних сполучень “голосний + m, n”.
14. Рефлексія сполук *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt.
15. Доля звукосполук *zj, *sj, *nj, *rj, *lj.
16. Доля звукосполук «губний + *j».
17. Перше перехідне пом'якшення.
18. Друге перехідне пом'якшення.
19. Рефлексія звукосполук *gv, *kv, *dj, *tj.
20. Зміни у групах приголосних.
21. Категорія роду та методика визначення роду старослов'янських іменників.
22. Детермінативи.
23. Іменники першої відміни (давні основи на -*ā, *jā)
24. Іменники другої відміни (давні основи на *-ǫ, *-jǫ)

25. Іменники третьої відміни (давні основи на -*ǔ)
26. Іменники четвертої відміни (давні основи на -*ī)
27. Іменники п'ятої відміни (давні консонантні основи)
28. Іменники шостої відміни (іменники з основою на -*ū)
29. Розряди займенників.
30. Безродові займенники.
31. Родові займенники.
32. Значеннєві розряди прикметників, їх творення.
33. Короткі прикметники.
34. Повні прикметники.
35. Невідмінювані прикметники.
36. Ступені порівняння прикметників.
37. Кількісні числівники.
38. Порядкові числівники.
39. Збірні числівники.
40. Дробові числівники.
41. Основи дієслова.
42. Класи дієслів.
43. Час дієслова.
44. Категорія способу.
45. Відіменні прислівники.
46. Відзайменникові прислівники.
47. Прийменник.
48. Сполучник і сполучне слово. Частка. Вигук.

Рекомендована література:

1. Абрамович С.Д. Ініціативи свв. Кирила і Мефодія в контексті сакральних мов церкви. Мовознавство. 2014. № 4. С. 81–87.
2. Бевзенко А., Бевзенко С. Заміна зредукованих [ъ], [ь] у Клоцовому збірнику XI ст. Мовознавство. 1985. № 5. С. 51–54.
3. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник. Львів, 2001.
4. Біленька-Свистович Л.В, Рибак, Н.Р. Церковнослов'янська мова, Київ, 2000.
5. Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А., Самійленко С.П., Тараненко І.Й. Історична граматики української мови, Київ, 1962.
6. Бошковић Р. Основи упоредне граматики словенских језика. Фонетика, морфологија, грађење речи. Београд, 2000.
7. Брајчевський М. Походження слов'янської писемності. К. : Видавничий дім "КМ Academia", 1998.
8. Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку. Львів, 1993.
9. Дядищева-Росовецька Ю.Б. Матеріали до вивчення старослов'янської мови для студентів I курсу Інституту філології спеціальності "Літературна творчість, українська мова та література, іноземна мова". К. : Фітосоціоцентр, 2012
10. Історія української мови: Хрестоматія / Упорядн. С.Я.Єрмоленко, А.К.Мойсієнко. К.: Либідь, 1996.
11. Крижанівська О.І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики. Київ, 2010.
12. Лашкова Л. Історична фонологія словенских језика. Београд, 2010.
13. Леута О., Гончаров В. Старослов'янська мова: Збірник вправ і практичних завдань. К. : Вища школа, 2004.

14. Леута О. І. Старослов'янська мова. Київ, 2007.
15. Лукінова Т. Б. Числівники у слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис). Київ, 2000.
16. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології. Київ, 2008.
17. Майборода А. В. Старослов'янська мова. Київ, 1975.
18. Майборода А. В., Коломієць, Л. І. Старослов'янська мова: Збірник вправ і завдань. Київ, 1992.
19. Медведєв Ф.П. Вступ до курсу історії української мови. Харків, 1967.
20. Мельничук О.С. Питання початкового розвитку східнослов'янської писемності. Мовознавство. №2. 1985.
21. Німчук В.В. Початки літературних мов у Київській Русі. Мовознавство. №2. 1982. С. 32-35.
22. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови. Мовознавство. № 6. 1997. С. 3-14.
23. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови. Мовознавство. № 1. 1998. С. 3 -12.
24. Півторак Г. Українці: звідки ми й наша мова? Походження української та російської мов: міфи та історична правда. Київ, 2011.
25. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ, 2001.
26. Півторак Г.П. Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними. Мовознавство. №6. 1984. С. 80-84.
27. Пипер П. Увод у славистику 1. Београд, 2009.
28. Потебня А. А. Відзив про працю П. Житецького "Очерк звуковой истории малоруського наречия". Зап. АН. Т. 33, 1878.
29. Скляренко В.Г. До питання про "руські письмена" в житті Костянтина Філософа. 1. Мовознавство. 2014. № 2. С. 3–14.

- 30.Скляренко, В.Г. Наголошені вставні голосні в східнослов'янських мовах, Мовознавство, №4., 1980. - С. 39-45.
- 31.Станівський М. Ф. Старослов'янська мова, Київ, 1983.
- 32.Трохимович К.К. Практикум з порівняльної граматики слов'янських мов. Фонетика. Львів, 1960.
- 33.Федик Л. Старослов'янська мова. Іменник : Збірник тестових завдань / навч. Посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011.
- 34.Царук О.І. Українська мова серед інших слов'янських мов: етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ, 1998.
- 35.Черниш Т.О. Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. С. 100–105.
- 36.Чучка П. П. Вступ до слов'янської філології. Київ, 1988.
37. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків, 2002.
38. Шевельов Ю. Міркування про історію літературної мови, історичну діалектологію та історичну граматику. Українська мова. № 3. 2014. С. 146-160.